

УДК 330.341.44

Присяжнюк А.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту

Київського національного торговельно-економічного університету

ОЦІНКА ПЕРЕДУМОВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ

ESTIMATING OF PRECONDITIONS FOR THE CLUSTERING IN TRADE

АНОТАЦІЯ

В статті проведено оцінку передумов кластеризації у сфері торгівлі. Автором виявлено найбільш вагомні макроекономічні фактори впливу на формування торговельних кластерів, такі як індекс споживчих цін, індекс номінальних доходів населення, депривації та інноваційна активність підприємств торгівлі. Запропоновано рекомендації щодо активізації макроекономічної функції гарантування інституційних передумов кластеризації сфери торгівлі.

Ключові слова: кластеризація, торгівля, торговельні кластери, інституційні передумови, споживчі ціни, депривації.

АННОТАЦИЯ

В статье проведена оценка предпосылок кластеризации в сфере торговли. Автором выявлены наиболее весомые макроэкономические факторы влияния на формирование торговых кластеров, такие как индекс потребительских цен, индекс номинальных доходов населения, депривации и инновационная активность предприятий торговли. Предложены рекомендации по активизации макроэкономической функции гарантирования институциональных предпосылок для кластеризации сферы торговли.

Ключевые слова: кластеризация, торговля, торговые кластеры, институциональные предпосылки, потребительские цены, депривации.

ANNOTATION

The estimation of preconditions for clustering in trade is represented in the article. The author identifies the most significant macroeconomic factors influence on the formation of trading clusters, such as the consumer price index, the index of nominal incomes, deprivation and the innovative activity of trade enterprises. The author also proposes recommendations to enhance the macroeconomic function of guaranteeing the institutional preconditions for clustering in the sphere of trade.

Keywords: clustering, trade, trade clusters, institutional preconditions, consumer prices, deprivation.

Постановка проблеми. Радикальні зміни суспільно-економічної формації України детермінують значення передумов забезпечення подальшого функціонування та розвитку внутрішньої торгівлі. З-поміж ВВП-утворюючих секторів національної економіки внутрішня торгівля чи не єдина галузь, яка генерує достатній потенціал суспільно-економічного розвитку й спроможна забезпечити адекватний ресурсний розподіл між усіма контрагентами. Разом з тим наслідки соціально-політичних та військових шоків, що призвели до втрати територіальної цілісності України, порушили паритети її економічного суверенітету й спровокували найбільш гостру фазу соціальної рецесії й, в свою чергу, вимагають модернізації функціонування внутрішньої торгівлі переважним чином на засадах кластерного підходу.

На користь вищезазначеної тези свідчить й те, що торговельні відносини, як такі, що є

базовими складовими потенціалу формування нової генерації ліберальних ринкових відносин, пов'язані з їх глибинними проявами «соціальної інженерії» – політичними організаціями, соціокультурними та правовими інститутами, законами, правилами, обмеженнями. Досвід економічних систем, що усвідомили об'єктивну потребу у кластеризації внутрішньої торгівлі, доводить синергічний ефект від єдності формальних та неформальних суспільних інститутів, їх вплив на бізнес-процеси суб'єктів торговельного підприємництва та підвищення їх адаптивної здатності до волатильності внутрішнього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кластеризації знаходились в центрі уваги науковців. Значний внесок у дослідження проблем організації та діяльності підприємств у межах кластерних структур, вивчення впливу кластерного підходу на підвищення ефективності розвитку підприємств та інституцій зробили такі вчені, як: Богма О. [1], Войнаренко М. [2], Герасимчук Н., Гуменюк О., Мазаракі А. [3], Мельникова М., П'ятницька Г. [4], Ракушняк В., Семенов Г., Соколенко С. [5], Федулова Л. [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищення актуальності проблеми кластеризації в торгівлі, на практиці переважають фрагментарний аналіз та вибірковий підхід щодо висвітлення окремих аспектів її методології та імплементації. Переважну більшість теоретичних і прикладних досліджень процесу кластеризації зосереджено на його внутрішній, організаційно-економічній архітектурі, при цьому кластерні ініціативи в торгівлі, оцінка передумов створення та функціонування торговельних кластерів знаходяться поза увагою сучасної наукової думки, тому окреслена проблематика є актуальною для активної наукової полеміки.

Мета статті полягає в проведенні аналітичної оцінки передумов кластеризації у сфері торгівлі, зокрема, виявленні найбільш вагомних факторів негативного впливу на формування торговельних кластерів й обґрунтуванні рекомендацій для їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумови кластеризації внутрішньої торгівлі характеризуються особливим послабленням та дисонансом координації саме у період

реалізації пакету реформ «Стратегія розвитку – 2020», зокрема, в частині новостворених формальних інститутів. Мова йде про довготривалі організаційні зміни, виникнення нових формалізованих інституційних форм, які є наслідком задекларованої макропруденційної політики, але сучасний зріз проблем функціонування внутрішньої торгівлі свідчить про високу концентрацію «неефективних інститутів», які створюють так звані «інституційні пастки» та породжують неадекватність реакції на зміни в конкурентному середовищі, порушення адаптивної єдності як в управлінському аспекті, так і в загальнофункціональному.

З метою уникнення надмірної теоретизації нашого дослідження пропонуємо окреслити практичну площину в дослідженні проблемних аспектів інституційних передумов кластеризації внутрішньої торгівлі. Оцінку передумов в реаліях глибокої макроекономічної рецесії пропонуємо провести в розрізі найбільш вагомих, на наш погляд, показників – індексу споживчих цін, доходів населення, заробітної плати, інноваційної активності підприємств торгівлі й показників депривації.

З-поміж наведених вище макроекономічних показників приділяємо значну увагу індексу споживчих цін (ІСЦ), оскільки він є індикатором зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Також цей показник характеризує зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг у поточному періоді порівняно з базисним.

В загальній системі макропруденційного аналізу ІСЦ є найважливішим показником, який характеризує рівень інфляції і використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу і прогнозу цінових процесів в економіці, перегляду розмірів грошових доходів населення, рішення правових спорів, перерахунку показників системи національних рахунків у постійні ціни.

Інституційне середовище внутрішньої торгівлі в Україні використовує даний індикатор як тенденційний показник змін товарного ринку, зокрема споживчих цін і тарифів, також суб'єкти торговельного підприємництва є базовою складовою в методології розрахунку ІСЦ. В загальному алгоритм розрахунку складається з таких основних етапів: формування споживчого набору товарів; відбір продуктів; відбір територій; розподіл кількості котувань за товарами-представниками між підприємствами торгівлі та ринками; відбір підприємств торгівлі, сфери послуг та ринків; визначення документів первинного обліку та порядку збору інформації щодо цін (тарифів); формування вагової структури; розрахунки середніх цін (тарифів) та індивідуальних індексів цін (тарифів) на товари (послуги) на регіональному рівні; розрахунки індексів споживчих цін на державному рівні.

Розрахунки ІСЦ проводяться на основі даних щодо змін цін (тарифів), одержаних шляхом щомісячної реєстрації цін (тарифів) на споживчому ринку, та даних про структуру фактичних споживчих грошових витрат домогосподарств – основного джерела інформації для формування вагової структури.

На рис. 1 [7] проілюстровано фактичну зміну індексу споживчих цін в період найбільш гострого економічного спаду національної економіки.

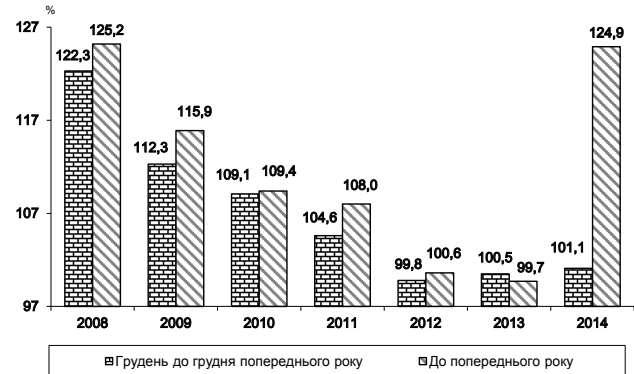

Рис. 1. Індекси споживчих цін у 2008–2014 рр.

З рис. 1 видно, що «ціна», як важлива складова передумов функціонування внутрішньої торгівлі, найбільш чутлива до екстерналій, а її зростання в найбільш кризові роки – 2008 та 2014 рр. – становила найбільшу загрозу для ефективної діяльності суб'єктів внутрішньо-оптової та роздрібно торгівлі.

Так, внаслідок розгортання військово-політичної кризи в Україні спостерігається перманентне зростання цін, як наслідок, оборот роздрібно торгівлі в січні-жовтні 2014 р. знизився на 6,8% порівняно з аналогічним періодом 2013 р. (у порівнянних цінах) до 728,65 млрд. грн. Оборот роздрібно торгівлі в Україні в січні-лютому 2015 р. знизився на 21,2% в порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. (у порівнянних цінах) – до 139 965 млрд. грн. [7].

В регіональному розрізі найбільше знизився оборот роздрібно торгівлі в Луганській та Донецькій областях – на 40,3% і 31,9% – до 21,18 млрд. і 53,852 млрд. грн. відповідно. Невелике зростання роздрібно товарообігу відмічено тільки в семи областях: Дніпропетровській, Кіровоградській, Київській, Сумській, Чернівецькій, Закарпатській та Черкаській.

Таким чином, військово-політична криза, ціновий тиск і конкуренція з боку ринків з низькими витратами вимагають встановлення адекватності темпів росту ІСЦ і приростом обсягів торгівлі. Зазначений тренд обумовлений низкою інституційних передумов, а саме: наявністю розвинутої торговельної інфраструктури (внутрішніх торговельних майданчиків), зростанням прямих іноземних інвестицій, зниженням валютних ризиків.

Разом з тим на тлі тимчасової неспроможності держави гарантувати наведені вище передумови,

кореляція між споживчими цінами, заробітною платою, доходами населення та тенденційним падінням в галузі внутрішньої торгівлі набуває своєї критичної значущості (табл. 1) [8].

Таблиця 1
Індекси споживчих цін,
заробітної плати та доходів населення
(до попереднього року, %)

Рік	Індекси споживчих цін	Індекси номінальної заробітної плати	Індекси реальної заробітної плати	Індекси номінальних доходів населення	Індекси реальних доходів населення
2008	125,2	133,7	106,3	135,7	107,6
2009	115,9	105,5	90,8	105,8	90,0
2010	109,4	120,0	110,2	123,1	117,1
2011	108,0	117,6	108,7	115,0	108,0
2012	100,6	114,9	114,4	114,5	113,9
2013	99,7	107,9	108,2

Таблиця 2
Гармонізовані індекси споживчих цін
у окремих країнах Європи

	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
<i>Україна</i>	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7
Австрія	103,2	100,5	101,7	103,6	102,6	102,1
Бельгія	104,5	99,9	102,3	103,5	102,6	101,2
Великобританія	104,0	99,4	103,3	104,5	102,8	102,5
Греція	104,2	101,2	104,7	103,1	101,0	99,1
Данія	103,4	101,3	102,2	102,7	102,4	100,4
Естонія	110,4	99,9	102,7	105,1	104,2	103,2
Іспанія	104,1	99,6	101,8	103,1	102,4	101,5
Італія	103,4	100,8	101,6	102,9	103,3	101,3
Латвія	115,4	103,5	98,8	104,2	102,3	100,0
Литва	110,9	104,5	101,2	104,1	103,2	101,2
Нідерланди	102,5	101,2	100,9	102,5	102,8	102,6
Німеччина	102,6	100,3	101,2	102,5	102,2	101,6
Польща	104,4	103,8	102,7	103,9	103,7	100,8
Португалія	102,6	99,2	101,4	103,6	102,8	100,4
Словаччина	104,6	101,6	100,7	104,1	103,7	101,5
Угорщина	106,1	104,2	104,7	103,9	105,7	101,7
Фінляндія	104,1	100,0	101,7	103,3	103,2	102,2
Франція	102,8	100,1	101,7	102,3	102,2	101,0
Чеська Республіка	106,4	101,0	101,2	102,1	103,5	101,3
Швеція	103,5	99,7	101,9	101,4	100,9	100,4
Європейський Союз	103,7	101,0	102,1	103,1	102,6	101,5

З таблиці 1 видно, що за останні роки темпи росту реальної та номінальної заробіт-

ної плати мають тенденцію до скорочення. При цьому темпи росту індексів споживчих цін в 2013–2014 рр. перевищують темпи росту наявних реальних доходів населення на 11%. Такі диспропорції створюють перекося в розвитку внутрішньо-роздрібної та оптової торгівлі в Україні. Для країн Західної Європи також характерне щорічне зростання споживчих цін (табл. 2), але темпи їх приросту знаходяться в допустимих межах й не створюють надмірний тиск на розвиток торгівлі.

Як видно з таблиці 2, в країнах Європейського Союзу середньорічний приріст споживчих цін знаходиться на рівні 1%, в той же час в Україні – від 5% до 10%, й при цьому спостерігається тенденція збереження найвищих значень індексу споживчих цін з-поміж східно-європейських країн.

Низькі номінальні та реальні доходи населення негативно впливають на кластеризацію в системі внутрішньої торгівлі України не лише через фактор купівельної спроможності, а й в похідній його частині – відносно нових інституційних явищах – деприваціях, що в буквальному розумінні означають «позбавлення». Базовий список позбавлень (депривацій) був визначений Держстатом України за участю фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України за даними опитування у жовтні 2007 р. (18 ознак) та з метою гармонізації з програмою Європейського обстеження умов життя (EU-SILC) починаючи з 2013 р. доповнений новими шістьма ознаками.

В 2013 р. ознаками позбавлення щодо розвитку інфраструктури в умовах сучасних суспільних стандартів майже всі респонденти (96–99%) вважали, як і в попередньому опитуванні 2012 р., відсутність закладів, які надають побутові послуги, та об'єктів роздрібної торгівлі. Ступінь поширення окремих типів позбавлень мала відмінності залежно від місця проживання домогосподарств. Сільські мешканці більш суттєво, ніж міські, відчували також позбавлення, пов'язані з низьким розвитком інфраструктури. 15% жителів потерпали від відсутності поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі (по 2%); 46% сільських домогосподарств потерпали від відсутності закладів, які надають побутові послуги (серед міських – 4%).

За результатами дослідження, у 2013 р., серед бідних домогосподарств, визначених за монетарною національною межею, 32% були одночасно бідними за умовами життя за критерієм чотирьох ознак позбавлень (у 2011 р. – 37%). Серед таких бідних за умовами життя, як і у 2011 р., 31% домогосподарств були бідними і за монетарним критерієм. Слід зазначити, що потерпало від обох форм бідності (монетарної та за умовами життя) 7% домогосподарств України (8%). Фактор бідності нації у монетарній та немонетарній формах є неформальною інституцією, яка через систему

позбавлень та певних неспроможностей створює передумови для проектування товарних портфелів суб'єктів торговельного підприємства та їх кластерної інтеграції.

Щодо інноваційної складової як передумови кластеризації внутрішньої торгівлі, то в 2013 р. питома вага підприємств оптової та роздрібною торгівлі в загальній структурі підприємств, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 0,8% [8].

Отже, оцінка формальних складових інституційних передумов кластеризації сфери торгівлі фокусується на їх регуляторних впливах в інституційному проектуванні її організаційної архітектури та обмінних процесах. В цьому контексті варто акцентувати увагу на появу нових функцій державного регулювання у внутрішній торгівлі – гарантування інституційних передумов кластеризації та розвитку. На наш погляд, держава в змозі гарантувати інституційні передумови трансформаційних змін в процесі:

- реалізації законодавчих ініціатив з реформування державних органів в сфері цінового регулювання;

- втручання державних органів влади в нелегітимну дію неформальних інституцій;

- стратегічної участі у розвитку торговельного підприємництва – виконання функцій стратегічного інвестора;

- формування ефективної структури внутрішньої торгівлі, зокрема в межах внутрішньо-роздрібною та внутрішньо-оптової архітектури торговельних відносин;

- здійсненні корегувальних впливів на функціонування внутрішньої торгівлі через систему пільгового оподаткування, розподіл державних інвестицій, встановлення справедливих санкцій та обмежень.

Запропонована вище функція гарантування інституційних передумов кластеризації сфери торгівлі, з одного боку, стимулює дію ринкових механізмів у режимі квазіавтономного регулювання, з іншого – є критеріями адекватності держави, при недотриманні яких порушується

динамічна збалансованість формальних і неформальних інституцій, які й формують передумови до кластерних трансформацій.

Висновки. Резюмуючи вищепроведене дослідження, ми дійшли висновку, що передумови трансформації сфери торгівлі на основі кластеризації створюють проблемну площину, вирішення якої потребує виваженої та відповідної до потреб ринку державної політики, а конструктивним механізмом її реалізації вбачаємо державно-приватне партнерство й зміну організаційного дизайну підприємств торгівлі на засадах горизонтальної інтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богма О. Синергетичний ефект як одна з найважливіших складових процесу створення кластерів / О. Богма // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – 2007. – № 1. – С. 43–45.
2. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: [монографія] / М.П. Войнаренко. – Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Триада-М», 2011. – 502 с.
3. Мазаракі А.А. Інноваційний потенціал України: [монографія] / [А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко, В.М. Костюченко, Л. П. Кудирко та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 592 с.
4. П'ятницька Г.Т. Вплив кластеризації на розвиток підприємництва / Г.Т. П'ятницька // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 травня 2015 р.); відп. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 173–175.
5. Соколенко С.І. Сучасний економічний розвиток регіону на основі інноваційних промислових кластерів / С.І. Соколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2009/02/rozvytok-terytorialnoj-gromady-na-osnovi-klasternoj-modeli-vyrobnytva/>.
6. Федулова Л.І. Формування технологічних кластерів як точок зростання економіки України: [монографія] / [Л.І. Федулова, Г.Л. Норд, Н.О. Руденко]. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 295 с.
7. Статистичний збірник «Індекси споживчих цін» 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.